

BOŽIDAR JANČIKOVIĆ
IZA SVOG PRETKA GJURE
PILARA, S DVIJEMA
DAMAMA IZ HRVATSKOG
PRIRODOSLOVNOG
MUZEJA - KUSTOSICOM
KATARINOM KRIZMANIĆ
I RAVNATELJICOM
TATJANOM VLAHOVIĆ

'Svoje važne pretke - Pilara - otrgnuo s

Tekst KRISTINA OLUJIĆ Fotografije TOMISLAV ČUVELJAK I PRIVATNA ARHIVA BOŽIDARA JANČIKOVIĆA

Mnogi ljudi svjesni su važnosti očuvanja kulturne i znanstvene baštine koju eventualno posjeduju pa daruju predmete u obiteljskom vlasništvu muzejima, arhivama i drugim institucijama kako bi se trajno očuvali. Lijepi primjer toga je Božidar Jančiković, u čijem obiteljskom stablu se nalaze nekolicina za hrvatsku kulturu i sredinu iznimno zaslužnih građana. Najpoznatiji su njegov djed **Ivo Pilar**, hrvatski pravnik, povjesničar, publicist i pravaški političar koji je živio od 1874. do 1933. i po kojem je nazvan *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar* u Zagrebu, zatim njegov pradjed Gjuro Pilar, svestrani hrvatski prirodoslovac iz druge polovine devetnaestog stoljeća. Također je važan arhitekt Martin Pilar, mladi brat Gjuro Pilara, jedan od inicijatora

**'U BAKINOM
PODRUMU pronašao
sam rukopis Gjuro
Pilara 'Flora fossilis
Susedana' iz 1883.
Sada je taj rukopis
najvrjedniji dio
ostavštine u muzeju',
kaže Božidar Jančiković**

osnivanja tadašnje Visoke tehničke škole u Zagrebu, projektant i graditelj stambenih zgrada u Zagrebu, izgrađenih u duhu secesije i historizma, kao i zgrade Narodne banke u Jurišićevoj ulici. Ivo Kerdić, bratić **Ivo Pilara** i nećak Gjuro i Martina Pilara, bio je jedan od najpoznatijih hrvatskih medaljara i kipara, a njegova skulptura "Zlatarevo zlato", kao jedan od zagrebačkih simbola, danas se nalazi pored kamenitih vrata. Kako bi od zaborava otrgnuo svog u vremenu najudaljenijeg znamenitog pretka, Božidar Jančiković donirao je ostavštinu Gjuro Pilara, prvog hrvatskog školovnog geologa i jednog od utemeljitelja Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, tom muzeju kao i Muzeju Brodskog Posavlja.

BOŽIDAR JANČIKOVIĆ POČEO se, kako kaže, zanimati za obiteljske korijene kada je ušao u

■ GORE: MARIJA CRNADAK, PUNIČA GJURE PILARA I MAJKA NJEGOVE ŽENE KLEMENTINE, VELIMIR CRNADAK, KLEMENTININ BRAT, TE GJURO PILAR I NJEGOVO SIN IVO, IVO PILAR U AUSTROUGARSKOJ VOJSCI TIJEKOM PRVOG SVIJETSKOG RATA (DEŠNO)

BOŽIDAR JANČIKOVIĆ donirao je vrijednu ostavštinu svojih predaka. Predmete geologa Gjura Pilara dao je Hrvatskom prirodoslovnom muzeju kojem je Pilar jedan od utemeljitelja, a predmete Ive Pilara, njegova sina, Institutu društvenih znanosti koji nosi njegovo ime

Gjuru, Ivu i Martina sam od zaborava'

zreliju dob. Majčina sestra nije imala svoju djecu i uvijek mu je željela o tome govoriti, ali on je u mladosti imao posve drugačije interese. Kada se to promijenilo, više nije imao tko o tome govoriti:

"Ona je umrla 1991., a ja sam se nakon početka Domovinskog rata još više zainteresirao za Ivu Pilara. Nakon njezine smrti mladi sin našao je dobro skriveni rukopis iznimno važne knjige Ive Pilara, 'Južnoslavensko pitanje', u metalnom ormaru. Nakon nekog vremena odlučio sam taj rukopis i neke njegove dokumente donirati Institutu Ivo Pilar te sam to i učinio 2009. što se tiče Gjura Pilara, pronašao sam rukopis njegove monografije 'Flora fossilis Susedana' iz 1883., u podrumu moje bake. Rukopis se nadovezuje na zbirku fosilne flore sarmatskih naslaga okolice Zagreba koja se čuva u Hrvatskome prirodoslovnom muzeju. Monografija sadržava i likovni prikaz pojedinih vrsta

■ FOTOGRAFIJA MAJKE BOŽIDARA JANČIKOVIĆA, VERE PILAR JANČIKOVIĆ, OKO 1925. GODINE

u tablama, pri čemu je svaki primjerak iscrtan rukom, što danas predstavlja ne samo znanstvenu vrijednost, nego i umjetnički kuriozitet. Kada sam završio Rudarsko-geološko-naftni fakultet, nadobudno sam želio pokazati profesorima taj rukopis s namjerom da ga eventualno darujem. Zaboravio sam na njega i sjetio ga se tek nakon nekog vremena, ali tada nitko nije znao gdje je. Pronađen je u ostavštini jednog profesora tek nakon što je on preminuo tako da je sada taj rukopis najvrjedniji dio ostavštine koja se pohranjuje u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju. Svi dokumenti vezani uz njegovu akademsku karijeru i obrazovanje dani su tom muzeju, a oni privatni, kao što je, primjerice, krsni list, Muzeju Brodskog Posavlja'.

OBITELJ PILAR POTJEČE IZ ČEŠKOG GRADA OLMOUČA. Lovro, pradjed Gjura Pilara, u Brod na Savi stigao je 1783. te je ubrzo počeo raditi kao

koval. Gjuro Pilar rođen je u Brodu na Savi 1846., kada je to bio gradić na granici Otomanskog Carstva i Austrougarske monarhije, a umro je 1893. Gimnazijsko školovanje završio je u Osijeku i Zagrebu, a studij u Bruxellesu i Parizu. Katarina Krizmanić, kustosica Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, naglasila je da je svoja mišljenja razmjenjivao u prepiskama s brojnim poznatim prirodoslovcima te je bio biran u različita inozemna stručna društva. Objasnila je u čemu se sastoji njegov znanstveni doprinos:

"Jednako je pomno razmatrao temeljna pitanja evolucije Zemlje i uzročnike promjena, kao i dubinske globalne geološke procese. Prvi se u nas bavio detaljnim terenskim geološkim istraživanjima, a dobro je ocijenio i važnost korištenja prirodna, osobito ruda, u gospodarske svrhe. Znao je da bez dobre topografske podloge i poznavanja točnih geografskih podataka nije moguće voditi temeljna istraživanja pa je pristupio određivanju geografskih koordinata, što je 1890. rezultiralo njegovim djelom 'Geografske koordinate' koje se dugo upotrebljavalo. Bio je prvi koji je mikroskopski istraživao minerale i stijene u nas, a bavio se i analizama dragog kamenja, određivanjem petrografskog sastava i porijekla kamenog oruđa s arheoloških nalazišta, određivanjem sastava zlatnog i srebrnog novca te je opisao i nekoliko špilja.

Prvi je kod nas, 1873., znanstveno obradio jednu muzejsku zbirku iz područja geologije. Zanimao se za mogućnost izgradnje vodovoda, kao i rješavanje problema bezvodice u kršu. Analizirao je podatke o Đakovačkom potresu iz 1884. i o tome objavio opsežan rad. Imao je sklonost i prema astronomiji, koju je predavao na Sveučilištu, nastojeći potaknuti osnivanje astronomske opservatorija u Zagrebu, što se i ostvarilo deset godina nakon njegove smrti. Nije iznosio puke činjenice, nego je bio sklon spekulativnom i integrativnom pristupu, prikazujući geologiju sintetski i cjelovito, obogaćenu i prožetu idejama i fundamentalnim načelima. Možda bi nam i danas integriranost geološke misli, u Pilarovu smislu, mogla poslužiti kao putokaz kako da se današnje obilje dezintegriranih specijalističkih spoznaja poveže u jedinstvenu funkcionalnu cjelinu".

ZA VRIJEME PILAROVA ŠKOLOVANJA U BRUXELLESU I PARIZU, u Zagrebu se radilo na razvijanju prirodnih znanosti. Kako je objasnila Tatjana Vlahović, ravnateljica Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, zagrebački prijatelji nagovorili su Gjuro Pilara, mladog i sposobnog znanstvenika, da se posebice posveti geologiji kako bi mogao pomoći razvoju moderne hrvatske geologije:

"On je ovaj zadatak prihvatio i cijeli život

posvetio tom cilju. Vratio se u Zagreb, u dobi od 24 godine. Godine 1870. imenovan je upraviteljem Mineraloško-geološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu, a 1875. i profesorom za mineralogiju i geologiju na zagrebačkom sveučilištu. Pilar je osobito zaslužan za unapređenje prirodoslovnih odjela Narodnog muzeja. Dolaskom u Narodni muzej stvorio je uvjete za stručni i znanstveni rad pa je Zagreb već tada bio centar mineraloških i petrografskih istraživanja po kojima je bio u vrhu svjetske znanosti. Opremio je kemijski labora-

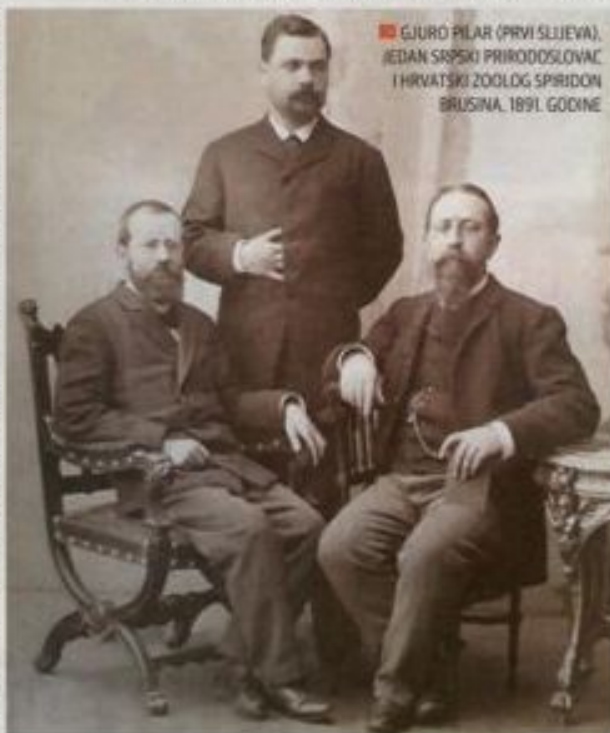
muzeja. Uz to, pribavio je dragocene komparativne zbirke minerala i fosila u zemlji i inozemstvu te načinio prvi stalni muzejski geološki postav u zgradi muzeja u Demetrovoj ulici u Zagrebu. Zahvaljujući njemu geološki i mineraloški fundus Narodnog muzeja dosegao je u godini Pilarove smrti visoku brojku s više od 20.000 primjeraka koji su već tada pretežnim dijelom bili znanstveno obrađeni i sistematizirani".

U RADU NA NJEGOVU NAJVAŽNIJEM DJELU,

"Susedska fosilna flora", Gjuro Pilar imao je marljive suradnike, paleontologa Dragutina Gorjanovića-Krambergera i mineraloga Miju Kišpatica koji su nastavili razvoj zavoda i odjela Muzeja. Katarina Krizmanić istaknula je još jednu suradnju Gjuro Pilara i Dragutina Gorjanovića-Krambergera:

"Kada se Gorjanović-Kramberger, nakon završenih geološko-paleontoloških studija u Tübingenu, vratio u Zagreb, 1879. imenovan je pristavom u tadašnjem Mineralogičko-geološkom odjelu Narodnoga muzeja, kojemu je ravnatelj bio Gjuro Pilar. Pilar i Kramberger zajedno su nastojali postupno pripremiti geološko kartiranje cijele Hrvatske i Slavonije s ciljem izrade i publiciranja Prijevodne geološke karte Kraljevine Hrvatske i Slavonije u mjerilu 1:75000. Hrvatska je u to vrijeme bila u sklopu hrvatsko-ugarske monarhije, a zapravo tijesno povezana s Mađarskom. S obzirom na to da je znanstvena djelatnost, a osobito izrada geoloških karata, bila gospodarski i strateški delikatna projekat, ova njihova zamisao nailazila je na otpor vlasti jer je službeno ta djelatnost potpadala pod Državni geološki zavod u Budimpešti koji je nastojao onemogućiti izdavanje tih karata, s obrazloženjem da je za izdavanje preglednih geoloških karata mjerodavan i ovlašten isključivo Državni geološki zavod u Budimpešti. Ova njihova nastojanja bila su iznimno važna za hrvatsku geologiju jer su ti naponi ipak kasnije doveli do samostalnog geološkog kartiranja i konačno, 1909. do utemeljenja Geološkog povjerenstva za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, što je preteča današnjega Hrvatskoga geološkog instituta".

GJURO PILAR ZNAČAJAN JE I PO TOME što je bio jedan od prvih hrvatskih kustosa koji je dao značajan doprinos razvoju muzejske djelatnosti u Hrvatskoj. Bio je čovjek široke naobrazbe i kulture, sveučilišni profesor, rektor Sveučilišta u Zagrebu i redoviti član JAZU. Također je bio osnivač Hrvatskog planinarskog društva i Hrvatskog prirodoslovnog društva. Osim hrvatskog, Gjuro Pilar govorio je njemački, francuski, talijanski, engleski, a služio se ruskim, poljskim i češkim. Božidar Jančiković istaknuo je da je bio osviješten Hrvat, što pokazuje čitav njegov

GJURO PILAR (PRVI SLJEVA),
JEDAN SRPSKI PRIRODOSLOVAC
I HRVATSKI ZOOLOG SPIRIDON
BRUSINA, 1891. GODINE

torij, nabavio prvi polarizacijski mikroskop za istraživanja te je prvi proučavao stijene pomoću izbrusaka. Osim toga, terenskim istraživanjima prikupio je opsežan paleontološki, petrografski i mineraloški materijal koji je znanstveno obradio i svrstao ga u sustavne zbirke kao temeljni dio fundusa današnjega Hrvatskog prirodoslovnog

GJURO PILAR prvi je kod nas mikroskopski istraživao minerale i stijene, bio je sveučilišni profesor, rektor Sveučilišta u Zagrebu i redoviti član JAZU-a, a govorio je nekoliko jezika

život: "Kada je završio vrlo uspješno akademsko školovanje, nije otišao raditi vani unatoč tome što bi u inozemstvu imao puno bolje znanstvene i materijalne mogućnosti. Bio je i zastupnik u Hrvatskom saboru. Istodobno je bio izdanak, odnosno rezultat utjecaja dvaju različitih kulturnih i civilizacijskih krugova: srednjoeuropskog i frankofonskog. U njegovo vrijeme pojam srednjoeuropskog kulturnog kruga bio je puno jasniji i značajniji. Obuhvaćao je više nacija, ali je glavno sredstvo komunikacije bio njemački jezik. Osijek je u to doba, a u tom je gradu pohađao školu, bio multinacionalni grad, sa znatnim udjelom stanovnika koji su govorili njemački. To okruženje sigurno je djelovalo na njega, ali odlaskom na studij u Bruxelles približio se frankofonskom kulturnom okruženju. A da je upio utjecaj francuskog jezika i kulture vidi se po tome što se njegov sin, Ivo Pilar, kao dječak morao s ocem dopisivati na francuskom. Svoje je radove pisao na hrvatskom, njemačkom i francuskom. Gjuro Pilar nije bio samo Hrvat, nego i europejac u najširem i najpozitivnijem smislu te riječi, a iz današnje perspektive simbolično je da je bio obrazovan baš u Bruxellesu. Pojavio se kao meteor koji je iznenada zasvijetlio velikim sjajem, ali se nažalost isto tako brzo i ugasio".

U obitelji Božidara Jančkovića malo se govorilo ne samo o Gjuru Pilaru nego i o mlađem Ivi Pilaru. Kako je objasnio Jančković, Ivo Pilar zbog političkih razloga i osjetljivosti trenutka bio je izbjegavana tema:

"NEGOVA KNJIGA 'JUŽNOSLAVENSKO PITANJE', izdana 1918., bila je neformalno zabranjena i u Kraljevini Jugoslaviji, kada je bio živ, i u drugoj Jugoslaviji koju nije dočekao. Ivo Pilar bio je izraziti protivnik jugoslavenskog rješenja hrvatskog pitanja, a njegova knjiga po meni bi trebala i danas biti biblija hrvatstva. U toj knjizi prorokao je sve što se dogodilo u Domovinskom ratu. Tvrdio je da je jugoslavenstvo iskonstruiran mit koji u realnosti nema temelja. Iako nije bila službeno zabranjena, do njegove knjige nije se moglo doći. Prema jednoj teoriji agenti kraljevske vlade Jugoslavije pokupovali su i uništili sve dostupne primjerke. Osobno baš ne vjerujem u to, ali istina je da ju niste mogli naći na tržištu. Prije petnaestak godina kupio sam original, napisan na njemačkom jeziku pod pseudonimom, a za to sam dao osamsto kuna, iz čega se vidi koliko je knjiga bila tražena i vrijedna".

Kako kaže, odnos oca i sina, Gjuro i Ivo Pilara, bio je više nego kompleksan. Obojica su bili najviših intelektualnih i obrazovanih dometa, ali su bili na dva različita politička pola:

"Gjuro Pilar bio je izraziti strossmayerovac, što se danas čita da je bio Jugoslaven. Školovao se više nego teško i dobio je stipendiju od Josipa Jurja Strossmayera. Postoji teorija da je došao u sukob sa ženom Khuena-Héderváryja, zbog čega mu je bila ugrožena akademska karijera

IVO PILAR U MLADIM DANIMA NA FOTOGRAFIJI SA SVOJIM PRIJATELJEM

pa je odustao od drugog mandata u Saboru i politike. S druge strane, Ivo Pilar bio je izrazito europski intelektualac, ali i naglašeno hrvatske orijentacije, izdanak drukčijeg poimanja svijeta i politike unutar ovih prostora. Gjuro je Ivu nakon završetka studija prava u Beču usmjerio u Pariz, gdje je završio godinu dana studija. Ivo je poprilično dobro govorio francuski i bio je član kluba prijatelja Francuske, a na njegovu pogrebu bio je i francuski konzul, pa mu se ne može prigovoriti da je bio isključivo i izrazito njemački nastrojen. Bio je jednostavno na strani hrvatskih interesa. Gjuro i Ivo Pilar imali su korektni odnos oca i sina, sin je poštovao oca, a kada je formirao svoje političko mišljenje, različito od njegova, otac više nije ni bio živ".

OTAC I SIN NISU SE RAZLIKOVALI samo po političkim stavovima, nego i po odnosu prema materijalnom i onome što su za života stekli:

"Gjuro Pilar u materijalnom smislu bio je slabo stojeći, kada je morao kupiti ženi šešir to je bio udar na kućni budžet. Oženio se dva puta te je imao sina Ivu s prvom i tri kćeri s drugom ženom. Nakon smrti prve žene i njegove druge ženidbe,

OTAC I SIN PILAR bili su na dvama različitim političkim polovima: Gjuro je bio zagovornik ideje jugoslavenstva, a Ivo je bio europski intelektualac, naglašeno hrvatske orijentacije

Ivo više nije živio u tom kućanstvu, nego kod djeđa i bake. Tako je Ivo Pilar vidio razliku između dobrostojećih obitelji, kakva je bila ona djeđa i bake, i skromnog materijalnog statusa jednog znanstvenog i kulturnog djelatnika, što je bio njegov otac. Iako je imao akademskih aspiracija, to ga je ponukalo da ne krene odmah tim putem nego da si prvo osigura materijalnu bazu za život pa je otišao u Bosnu i Hercegovinu. Tamo je bio državni službenik i odvjetnik: dobro je zaradivao i sagradio je najljepšu kuću u Tuzli u secesijskom stilu. U Bosni i Hercegovini na licu mjesta uvjerio se da je jugoslavenska ideja, kako je smatrao, mit i zauzeo je drukčije političko stajalište od oca. Postoji verzija da se Ivo Pilar sam ubio, ali i ona da su ga ubili agenti kraljevske policije. Za ocjenu Pilarova života gotovo je svejedno je li on poginuo kao neposredna žrtva zločinačkih agenata velikosrpskog režima ili je dugogodišnjim pritiskom svim sredstvima kojima raspolaže jedan režim bio doveden u stanje da na sebe dignu vlastitu ruku".

DONACIJE, KAO ŠTO JE OVA BOŽIDARA JANČKOVIĆA, u mnogim slučajevima poslužile su kao pokretač osnivanja muzeja u Hrvatskoj: Hrvatski prirodoslovni muzej važan dio svoga početnog fundusa stekao je na taj način. Tatjana Vlahović naglasila je da doniranje materijala ne predstavlja samo plemenit čin, nego da je to važno i zato što se takvim postupkom zbirke štite od propadanja. Kako kaže, činjenica je da u Hrvatskoj postoje brojni pojedinci koji se bave kolekcionarstvom prirodna kao hobi-jem te da oni u taj svoj hobi ulažu mnogo truda i vremena, a djelovanjem takvih pojedinaca ponekad nastanu i prilično velike zbirke koje imaju neizmjerenu kulturnu, znanstvenu i edukativnu vrijednost: "Problem s takvim zbirkama, pogotovo onima koje sadrže zoološki i botanički materijal, u tome je što one zahtijevaju stalnu brigu i održavanje kako ne bi došlo do njihova propadanja. Ponekad se dogodi da nakon smrti kolekcionara njegova obitelj nema interesa za nastavak bavljenja zbirkom pa takve zbirke obično propadaju ili su prodane, nakon čega im se često gubi svaki trag. Zbog toga pojedini kolekcionari doniraju svoje zbirke obilježnim muzejima za dužnim za prikupljanje prirodoslovne građe. Korist koju muzeji imaju od takvih donacija je očita: obogaćuje se fundus muzeja bez ogromnih troškova koji bi bili potrebni za prikupljanje takvih zbirki i stječe se novi materijal koji se može koristiti za obogaćivanje stalnog postava, izradu posvremenih izložbi, edukativne radionice ili za znanstvena istraživanja. U Hrvatskom prirodoslovnom muzeju nalaze se brojne donirane zbirke poput vrlo vrijednih i značajnih Zbirke mekušaca Mikula, Herbarija Trinajstić, Zbirke kornjaša Mikšić ili Zbirke leptira Lorković. U Hrvatskoj postoje brojni kolekcionari prirodna, udruge i znanstvene institucije koje imaju vrlo vrijedne zbirke, a o kojima brigu u svakom trenutku može preuzeti naš muzej".